

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sa., Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 209-218.

Geliş Tarihi–Received Date: 11.08.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 14.10.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ*

 10.53718/gttad.1341436

 SİDDİK ÇALIK**

ÖZ

Türkistan, Maveraünnehir ve Hindistan Müslümanlarının hac ibadetlerinin yapmak için uzun ve meşakkatli bir yol güzergâhı kullandıkları bilinen bir gerçektir. Hac yollarındaki dinlenme ve barınma menzilleri ise, Müslüman devletlerin idaresi altında teşkilatlı bir konaklama kurumuna dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, İslam'ın sufi karakterli birçok tarikat mensupları da benzer yapılar kurarak, hac yolcularına gönüllü hizmet etmişlerdir. Hac güzergâhındaki konaklama menzilleri, bizzat devlet tarafından organize edildiği gibi, özellikle sufi kesimlerin de bu tür faaliyetleri kurdukları tekkeler vasıtasıyla yürütmekteydiler. Bu tekkeler, han ve imaretlerden farklı olmayıp, nerdeyse aynı hizmetleri görmektedirler. Söz konusu Sufilerin bağlı olduğu tarikatların başında, Nakşibendî, Kadirî, Kalenderî, Mevlevî ve Çiştîler gelmekteydi. Türkistan ve Maveraünnehir'de yoğun faaliyet gösteren Nakşibendî ve Hindistan coğrafyasında Çiştî tarikatlarına bağlı Özbek ve Hindî tekkeleri bu faaliyetleri yürüten kurumların başında gelmekteydi. Bu tekkeler, Osmanlı coğrafyasında birçok şehirde hacılara hizmet etmek amacıyla birçok tekke/zaviye kurarak yüzlerce yıl hizmet etmişlerdir. Hacıların barınması, yemesi içmesi ve dinlenmesi en önemli vazifelerinden addedilirdi. Bu tekkeler her ne kadar belirli bir tarikata mensup olsalar da kendileri dışında kalan hacılara hizmet etmekten de geri kalmıyorlardı.

Tarihi süreç içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde, Orta Asya, Hindistan, Çin ve Rusya coğrafyalarından gelen hacılar için birçok şehirde, hacılara hizmet eden dergâh, tekke, hangâh vardı. Bu tür kurumların bulunduğu merkezler; İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Bağdat, Adana, Kudüs, Kahire ve Mekke şehirleridir. Bu şehirlerdeki tekkeleri hizmet usulleri, teşkilatlanmaları genel itibarıyla birbirine benzemektedir. Diğer taraftan bu yapılar devletin birçok birimiyle ilişkiler içerisinde olduğu gibi, üzerlerinde bir kontrol mekanizması da kurulmuştu. Osmanlı tekke ve zaviyelerinin kuruluşu, işleyişi ve faaliyetleri, sufi tarikatların kendi iradeleriyle gerçekleşse de her daim devletin teşviki, maddi ve manevi yardımı olmuştur. Bu tür müesseseler vakıf sistemine dahil edilerek, uzun asırlar hizmetlerinin yerine getirilmesi ve yaşatılması sağlanmıştır.

Kudüs'teki Özbek ve Hindîler tekkesi ile ilgili, Türkiye'deki arşiv kayıtlarından gereği kadar faydalanılmamıştır. Osmanlı coğrafyası içerisinde faaliyet gösteren, dinî ve sosyal vasıfları bulunan Özbek ve Hindî tekkelerinin tarihî işlevlerinin anlaşılabilmesi için, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı bir çalışmanın ortaya koyulması icap etmektedir. Söz konusu tekkelerle ilgili, arşiv belgeleri sınırlı olsa da bu kurumların tarihine farklı bir bakış açısı sunacak düzeyde belgelere sahibiz. Çoğunluğu Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, genel itibarıyla, tekkenin işleyişi, taht merkeziyle olan ilişkileri, maddi yardım talepleri, tekkenin çevresindeki kurum ve şahıslarla olan anlaşmazlıklar, mütevellilik davaları vb. konulardan ibarettir.

Çalışmada söz konusu iki tekke üzerine yoğunlaştırarak, bu zümrelerin faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu konuyla ilgili çalışmalarda arşiv kayıtlarına yeterince inilmediği görülmüştür. Devlet-tekke ilişkileri üzerine örnek belgeler sunularak, dinî ve sosyal hüviyete sahip Kudüs'teki Özbek ve Hindî tekkeleri, arşiv belgeleri zaviyesinden anlamaya çalışılacaktır.

*100 Yılında Kudüs, Sergi, Panel, Anma Etkinliklerinde (TTK-Gazi Üniversitesi, Ankara 15-17 Aralık 2017) "Kudüs'te Özbek Tekkesi" başlıklı sunum genişletilerek "Kudüs'te Özbek ve Hindîler Tekkesi" halinde yayına sunulmuştur.

**Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: scalik@ybu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0348-8489.

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Tekke, Zaviye, Nakşibendî, Çiştî, Özbek Tekkesi, Hindiler Tekkesi.

UZBEK AND INDIAN TEKKE IN JERUSALEM

ABSTRACT

It is a well-known fact that the Muslims of Turkestan, Maveraunnehir and India use a long and arduous route to perform hajj worship. The rest and shelter areas on the pilgrimage routes have turned into an organized accommodation institution under the administration of Muslim states. In addition, sufi characters of many sects of Islam have established similar structures and voluntarily served the pilgrims. The accommodation ranges on the pilgrimage route were organized by the state itself, and especially the sufi sections carried out such activities through the tekkes they established. These tekkes were no different from the inns and imarets, and they provided almost the same services.

At the beginning of the sects to which the sufis in question were affiliated, Naqshbandi, Qadiri, Kalender, Mevlevi and Chishtis were coming. Naqshbandi, which was active extensively in Turkestan and Maveraunnehir, and Uzbek and Hindi tekkes affiliated to the Chishti sects in the geography of India were the leading institutions carrying out these activities. These tekkes have served for hundreds of years by establishing many tekkes / lodges in order to serve pilgrims in many cities in the Ottoman geography. It was considered one of the most important duties of pilgrims to have shelter, eat, drink and rest. Although these tekkes belonged to a certain sect, they also did not stop from serving pilgrims who were outside of their sect.

Within the historical process, there were dergahs, tekkes, hangahs serving pilgrims in many cities for pilgrims from Central Asia, India, China and Russia geographies throughout the Ottoman Empire. The centers where such institutions are located are Istanbul, Edirne, Bursa, Konya, Baghdad, Adana, Jerusalem, Cairo and Mecca cities. The service procedures of the tekkes in these cities and their organization were generally similar to each other. On the other hand, these structures were in relations with many units of the state, as well as a control mechanism was established over them.

Although the establishment, functioning and activities of the Ottoman tekkes and lodges took place at the will of the sufi sects, they have always been the encouragement, material and spiritual assistance of the state. By including such institutions in the foundation system, it has been ensured that their services have been fulfilled and kept alive for many centuries.

The archive records related to the Uzbek and Turkic tekke in Jerusalem have not been used as much as necessary in Turkey. In order to understand the historical functions of Uzbek and Hindi tekkes operating within the Ottoman geography, which have religious and social qualities, it is necessary to present a study based on Ottoman archival documents. Although the archival documents related to these tekkes are limited, we have documents at a level that will offer a different perspective on the history of these institutions. The documents, most of which are in the Ottoman Archive, are generally related to the functioning of the lodge, its relations with the throne center, requests for financial assistance, disputes with institutions and individuals around the lodge, trustee cases, etc.

The study focuses on the activities of these groups by concentrating on the two lodges in question. It has been seen that the archival records are not sufficiently used in the studies on this subject. By presenting sample documents on state-tekke relations, Uzbek and Turkish tekkes in Jerusalem with a religious and social identity will be tried to understand archival documents from the lodges.

Keywords: Jerusalem, Tekke, Zaviye, Naqshbandi, Chishti, Uzbek Lodge, Indian Lodge.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde dini vasıfları güçlü şehirler, her zaman özel bir ilgiye mazhar olmuşlardır. Kudüs, bu mânâda ismiyle müsemma şehirlerden addedilerek, İslâm geleneğinde olduğu gibi, Osmanlılarda da Mekke ve Medine'den sonra kutsiyet atfedilen bir şehir konumundadır. Bunun yanı sıra Kudüs, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinleri için de benzer değerlerde bir anlam ifade edilmiş olup, semavî dinlere ait kültürel değerlerin bir arada yaşatıldığı nâdir şehirlerden biri statüsündedir.

Kudüs, her daim, geniş İslam coğrafyasının her köşesinden farklı kültür ve mezheplere mensup Müslümanların, muhtelif mezhep ve meşreplere göre teşkilatlanmış temsilciliklerini barındırdıkları bir şehir olmuştur. Diğer taraftan, Yahudi ve Hıristiyanların da Müslümanlarla aynı hissiyatta temsilcilerinin daimî surette var olmaya çalıştıkları bir yerdir. Diğer bir ifadeyle Kudüs, semavî dinlerin doğduğu veya geliştiği bir coğrafyanın

merkezindeki bir şehir olması dolayısıyla, bu dine mensup olanların kutsiyet atfederek, ziyaret ettikleri önemli bir dini merkez konumundadır. Bu vasıflarının yanı sıra Kudüs, özellikle Hac yolculuğuna çıkan Müslümanların uğrak yeri olması ve farklı milletlere ait unsurların uzun asırlar bir arada yaşaması hasebiyle, her zaman kültürel ve dini zenginliği canlı olan bir şehir hüviyetindedir. Mekke ve Medine'den sonra, hacıların ziyaret edeceği, adından da anlaşılacağı üzere kutsiyet atfedilen yer, Kudüs şehridir. Kudüs'e "Kutsal Hac Kapısı" veya "Suriye Şehirlerinin Sağ Eli" gibi pek çok unvan verilmiştir.¹

Kudüs şehri, bu özelliklerinden dolayı, asırlar boyu başka diyarlardaki farklı din, mezhep ve kültürlerin, teşkilatlı-teşkilatlı olmayan, resmi-gayri resmi temsilcilikleri bünyesinde barındırmıştır. Bu kurumlara ait zengin mimari ve sanat eserlerle süslenmiş kurumsal yapıların oluştuğunu tarihi kaynaklardan ve günümüze yansıyan etkilerinden anlaşılmaktadır. Diğer taraftan İslam beldelerinden hac ziyareti için gelen Müslümanların Kudüs'ü önemli bir menzil durağı kabul ederek, yeme içme barınma ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayacakları birçok tekke, zaviye ve hangâh kurmuşlardır.²

Kudüs'ün tarihi ve kültürel zenginliğine örnek teşkil eden, *Özbek, Hindiyeye, ve Afgan tekkeleri Asya Müslümanlarını temsil eden önemli dinî ve sosyal kurumlar arasındadırlar*. Bu çalışmada, Kudüs'deki *Özbek Tekkesi ve Hindîler Tekkesi* üzerinde durulacaktır.

Özbekler Tekkesi ile ilgili çalışmaların başında, Thierry Zarcone'nin araştırması en kapsamlı olanlardan biridir. Çalışmada, Kudüs'teki Orta Asya ve Hintli sûfi hacılara dair ayrıntılı bir araştırma yapılmıştır. Özbekler Tekkesi'ni bir başlık altında inceleyen yazar, tekkenin faaliyetlerini, İslam'ın ilk devirlerinden 20. yüz yılın sonlarına kadar ele almıştır.³ Özbekler Tekkesi hakkında Şerife Memiş⁴ ve Baha Tanman ve ekibinin⁵ çalışmaları kısa olsa da öznlü bilgiler ihtiva etmektedir. Frederik de Jong⁶'un makalesinde tekke ile ilgili kısmi bilgiler mevcuttur. Mehmet Tütüncü'nün *Turkish Jarussalem*,⁷ ve Yusuf Natsheh'in "el- Zaviyya el- Nakşibendiyya"⁸ ve "The Arcitecture of Ottoman Jerusalem" adlı eserleri ise, Özbekler Tekkesi'nin mimari yapısı hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Mehmet Tütüncü, tekkedeki kitabeler hakkındaki malumatı kayda değer bilgiler içermektedir.

Hindî Tekkesi üzerine yapılan çalışmalarda, Thierry Zarcone'nin kitabı yine ön plana çıkmaktadır. Yazar kitabında ayrı bir başlık halinde incelediği Hindîler Tekesi'nin tarihçesini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır⁹ Taysir Jabbara'nın çalışması ise, tekkenin kuruluşu ile ilgili bilgiler vermektedir.¹⁰ Hindîler Tekesi hakkında bilgi veren 15. yüz yıl kaynağı ise, Mucuriddin'in 15. yüz yılda kaleme aldığı Kudüs ve el-Halil tarihi ile ilgili kroniktir.¹¹ Britanya'nın Kudüs ve Filistin konsolosu James Finn, 1853-1856 tarihlerinde kalmış ve hatıralarına dayalı bir de kitap yazmıştır. Yazar, Hindîler tekkesine kendi ülkesinin tabiiyetinde olduğu için yakınlık duyar ve Hindîler tekkesi ve dervişleri hakkında bir hayli bilgi vermektedir.¹² İstanbul'daki Hindîler Tekkesi üzerine yazılmış bir makale de Kudüs Hindîler Tekkesi son şeyhi Riyaz Babür Efendi hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.¹³

Yukarıda zikredilen çalışmalarda, Türkiye'deki arşiv kayıtlarından gereği kadar faydalanılmamıştır. Osmanlı coğrafyası içerisinde faaliyet gösteren, dini ve sosyal vasıfları bulunan Özbek ve Hindî tekkelerinin tarihî işlevlerinin anlaşılabilmesi için, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı bir çalışmanın ortaya koyulması icap etmektedir. Söz konusu tekkelerle ilgili, arşiv belgeleri sınırlı olsa da bu kurumların tarihine farklı bir bakış açısı sunacak düzeyde belgelere sahibiz. Çoğunluğu Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, genel itibariyle, tekkenin işleyişi, Payitahtla olan ilişkileri, maddî yardım talepleri, tekkelerin çevresindeki kurum ve şahıslarla olan anlaşmazlıkları, mütevellilik davaları vb. konulardan ibarettir.

Bu çalışmada, söz konusu arşiv kayıtları çerçevesinde, devlet-tekke ilişkilerini, dinî ve sosyal hüviyete sahip Kudüs'teki Özbek ve Hindî tekkeleri, arşiv belgeleri zaviyesinden anlamaya çalışılacaktır. Diğer taraftan, Kudüs'e

¹ Thierry Zarcone, *Kudüs'teki Orta Asyalı ve Hintli Süfi Hacılar*, (Çev. Berna Akkoyal) Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 19, 20.

² Thierry Zarcone, *age*, s. 28, 29.

³ Thierry Zarcone, *age*, s. 65-111.

⁴ Şerife Eroğlu Memiş, *Osmanlı ve Yerel Ağalar Arasında Kudüs'te Vakıf, Toplum ve Devlet (1703-1831)*, Libra Kitapçılık, İstanbul 2021, s. 106,107.

⁵ Baha Tanman, Belgin Demirsar, A. Vefa Çobanoğlu, Hakan Arlı, Kayahan Turkantoz, "Osmanlı Döneminde Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları", *Orta Doğu'da Osmanlı Dönemi Kültürel İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000, Hatay)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 511-543.

⁶ Frederik de Jong, "The Sufi Orders in Nineteenth and Twentieth-Century Palestine", *Studia Islamica*, LVIII (1983), s. 143-181.

⁷ Mehmet Tütüncü, *Turkish Jarussalem, (1516-1917), Ottoman Inscriptions From Jarussalem and other Palestinian Cities*, Cota Publications, 2006, s. 142-151.

⁸ Yusuf Natsheh, "el- Zaviyya el- Nakşibendiyya" Sylvia Auld ve Robert Hillenbrand (ed.) *Ottoman Jarussalem: The Living City 1517-1917*, Londra: Altajir World İslam Trust, 2000), s. 904-911; Yusuf Natsheh "The Arcitecture of Ottoman Jerusalem" Sylvia Auld ve Robert Hillenbrand (ed.) *Ottoman Jarussalem: The Living City 1517-1917*, Londra: Altajir World İslam Trust, 2000), s. 583-654.

⁹ Thierry Zarcone, *age*, s.120-129.

¹⁰ Taysir Jabbar, *el-Müslimün el-hunûd fî kadiyyat filistin*, Da el Şuruk, Ramallah 1998, s. 57.

¹¹ Kronik hakkında yapılan çalışma: *Moudjir-Ed. Dyn. Historie de Jerusalem et d'Hebron*, (çev. Henry Sauvaire, E. Leroux), Paris 1876,

¹² James Finn, *Stirring Times or Record from Jerusalem Consular Cronicles of 1953 to 1856*, Kegan Paul, London 1978.

¹³ Cemalettin Server Revnakoğlu, "Hindîler Tekkesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 7, Temmuz 1977, s. 96.

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ

ait Şer'iyye Sicillerinde tekkelere ait belgeler, ayrı bir çalışmayı gerektirdiği için, bu araştırmanın dışında tutulmuştur. Ancak yayınlanmış eserlerde geçen sicil kayıtlarından istifade edilmiştir.

Arşiv belgelerinde, *zâviye*, *dergâh*, *hangâh* kavramları, aralarında az farklılıklar olsa da aynı kurum kastedildiği için, biri birinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bu kurumların isimlendirmeleri, bazen döneme göre bazen de, mensupları arasında yerleşmiş tâbirlere göre kullanılmıştır. Hattâ, kurum isimlerini kaleme alan katiplerin tarzına göre de kullandıklarını söylenebilir. Bu çalışmada, daha çok müstakil olarak *tekke* kavramı, adlandırmayla birlikte, belgelerde yaygın olarak kullanıldığı üzere, *Özbek Tekkesi* ve *Hindîler Tekkesi* yazılımları kullanılacaktır. Ancak, arşiv kayıtlarından alıntı yaparken, orada hangi kavram yazıyorsa o esas alınacaktır.

1. Özbek Tekkesi

Kudüs'teki Özbek Tekkesi, Sancak beyi H. 1023-1041 (M. 1614-1633) Mehmet Paşa'nın damadı ve Sufi diye anılan Osman Ağa bin Abdul Muin tarafından 1615 tarihinde kurulmuştur.¹⁴ Zaviye, Harem girişinin kuzeybatısına yakın bugünkü Çile Sokağı'nda yer almaktadır. Tekke; bir cami ve sûfi tarikat ehli için dört adet hücrenden meydana gelmektedir.¹⁵

Osman Ağa bir Kudüs'te bir arazi satın almış, sonra da burayı vakfa dönüştürmüştür. Binanın masrafları için İstanbul'da büyük bir ev ve 10 bin Sultanî altının gelirlerini tahsis etmiştir.¹⁶ Vakfın, vakfiyesindeki şartlara göre, gelirlerinden sadece zaviyede vazifeli olanların değil, çocuklarının da istifade edebileceği yazılıydı. Eğer zaviyede Nakşibendi sûfilerinden kimse olmazsa, tekkenin gelirleri aynı vasıflarda olan Anadolu'dan gelmiş sûfiler için kullanılması gerekiyordu. Keza, hücrede kalan dört Nakşibendî mensubunun her daim bakımlı olması, sakal bırakması gerektiği vakfiyede açıkça dile getirilmiştir.¹⁷

Tekkenin isminin değişmesine neden olan post-nişîn Şeyh Muhammed Salih el- Özbekî' (Ölümü 1731) dir. Özbekî bu tekkeyi genişleterek adeta yeniden kurucu oldu.¹⁸ Onun ölümünden sonra zaviyenin adı Özbek Tekkesi olarak anılmaya başladı. Dönemin Kudüs valisi Pervanzâde Ağa Özbekî'nin mezarının üstüne bir kubbe inşa ettirmiştir. Muhammet Özbekî'den sonra post-nişînliğe oğlu Şeyh Hasan oturmuştur.¹⁹

Tekkenin, Tevhidhane girişi üzerinde H.1236 (M. 1820) tarihli kitabe bulunmaktadır. Kudüs'te nadir Türkçe kitabelerden biri olan bu eserde “*Yapıldı Hankâh-ı Özbek açıldı ehl-i irfâna*” mısrasıyla son bulan yazılı ibare bulunmaktadır.²⁰

19. yüz yılın başlarından itibaren de Buharî soyundan gelenler post-nişînliğe oturmaya başlamış ve o zamandan beri bu aileden olanlar tekkeyi idare etmiştir. Hatta zaman zaman “Buharî tekkesi veya zâviyesi olarak ta söylenmiştir.²¹ H. 1262/M 1845 tarihli bir belge, Özbek Zaviyesi'nin günlük taamiye (yemek) bedelinin Kudüs-i Şerif gebran cizyesinden karşılandığına dair bilgiler verirken, Özbek Tekkesi'nin Post-nişîninin de Buharî Şeyh Mehmed olduğu da ifade edilmiştir.²² Bu tarihte tekkenin ismi, Özbek Zaviyesi olarak geçmektedir. 19 Şevval 1284 tarihli bir başka belge ise, Özbek Dergâhı olarak kayda geçmiştir.²³

2. Hindîler Tekkesi

Hindîler Tekkesi'nin Kudüs'teki ilk faaliyetlerine dair bilgiler sözlü geleneğe dayanmaktadır. Hint Müslümanlarının dahil olduğu Çiştî Tarikatı²⁴'nin söylencelerinde, pirleri Sufi Baba Farid Şakarganî tarafından, Kudüs'ün eski şehir kısmındaki *Babü's-Sahira* yakınlarında 13. yüz yılda bir Hint Tekkesi kurduğu rivayet edilmektedir. Ancak Baba Farid hakkında yazılan biyografilerde, Kudüs'te bir hayat sürdürdüğünden bahsedilmemektedir.²⁵

Tekke hakkında kesin bilgilere, Mucuriddin'in 15. yüz yılda kaleme aldığı Kudüs ve el-Halil şehri hakkında yazdığı eserinde,²⁶ Hint tekkesi ile ilgili kısa bilgi vermektedir. Eserde, Hindîler ekkesi'nin yerinin, el-Aksa

¹⁴ Arif al-Arif, *el-Mufasssal fi tarih el-Kuds*, Kudüs 1961, s. 499; Frederik de Jong, agm, s. 167; Yusuf Natsheh “The Architecture of Ottoman Jerusalem”, s. 637; Şerife Memiş, *age*, s. 106; Thierry Zarcone, *age*, s. 65.

¹⁵ Şerife Memiş, *age*, s. 106; Thierry Zarcone, *age*, s. 66.

¹⁶ Şerife Memiş, *age*, s. 106.

¹⁷ Thierry Zarcone, *age*, s. 66; Şerife Memiş, *age*, s. 106.

¹⁸ Arif al-Arif, a.g.e., s. 499; Frederik de Jong, agm, s. 167.

¹⁹ Thierry Zarcone, *age*, s. 66.

²⁰ Baha Tanman ve diğerleri, *age*, 524.

²¹ Thierry Zarcone, *age*, s.69.

²² BOA EV. EMH. 231/1, BOA EV. EMH. 231/2.

²³ BOA EV MKT 376/101; BOA EV MKT CHT 416/158.

²⁴ Khalîq Ahmad Nizami, *Diyanet İslam Ansiklopesi*, Çiştîye maddesi, C.8, s. 242-246.

²⁵ Thierry Zarcone, *age*, s.120; Şerife Memiş, *age* s. 108, 109.

²⁶ Moudjir-Ed. Dyn, *Historie de Jerusalem et d' Hebron*, (çev. Henry Sauvaire, E. Leroux), Paris 1876.

Camii'nin Aslanlı Kapısı'nın (Bâbü'l-Esbât) dışında olduğunu ifade ediyor. Kastedilen yerin, günümüzdeki Herod Kapısı'ndaki (Bâbu's-Sahira) Hint Tekkesi'nin bulunduğu mevkie denk gelmektedir.²⁷

Tekkenin kuruluş tarihine delil olacak kitabesi mevcut sa da tarih kısmı tahrif durumda olup, sadece ismi "Zaviya el Hunûd" olarak okunabilmiştir. Kitabenin tarihi ise, 17-18 yüz olarak tahmin edilmektedir.²⁸

Hindiyeler Tekkesi ile ilgili arşiv kayıtlarına yansıyan belgeler 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Vakıflar Arşivi'nde bulunan *Kudûs Esas Defteri* ile ilgili bir notta, tekkenin şeyhlerine ait bilgiler verilmektedir.²⁹

Kudûs-i Şerife ait H. 1113/1702 tarihli Surre-i Hümâyün defterinde, ahaliye tahsis edilen mebleğlarla ilgili notlarda "Cema'at-i hüddâm-ı Ömerî der-mahalle-i Hunûd ma'a Zâviye-i Hunûd" başlığı altında Hindîler mahallesi ve zaviyesi kaydı bulunmaktadır. Hemen bundan sonraki ikinci bir başlıkta ise, "Cema'at-i Zâviye-i Hunûd-ı Sultânî" başlığı altında "Şeyh Abdullatif bin Hâfız Şeyh Ali"den başlayarak ahaliye yapılan tahsisatlar kaydedilmiştir.³⁰ Yine aynı defterde, Hintlilerin yaşadığı diğer bölgenin de Babu's-Sahire civarında olduğunu ispat etmektedir.³¹

Tekke ile ilgili 22 Zilka'de 1261/22 Kasım 1845 tarihli belgede, post-nişin Şeyh Abdullah bin Şeyh Pir Tahsin (?) Halife olduğu kayıtlıdır. Bunun yanı sıra belgede, Hindîler Tekkesi'ne meşrut dört tekkenin tekke-nişinliği Şeyh Abdullah'ın uhdesinde olduğu yazılıdır. Yani adı geçen şeyhin idaresinde dört tekkenin daha var olduğu anlaşılıyor. Yine aynı belgedeki bir ibarede sâbık Hindîler Tekkesi şeyhinin de Allâme Mehmed olduğu kayıtlıdır.³²

Kudûs'ün Britanya konsolosu James Finn (1853-1856), Hindîler Tekkesi hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Özellikle tekkeye mensup dervişlerle olan ilişkilerini anlatan konsolos, Hindîlerin Britanya tebaası olması dolayısıyla, kitabının satır aralarında onlara olan ilgisi sık sık dile getirmiştir.³³

1858-70 tarihleri arasında devam eden, Tekke'nin tamirine dair bir dizi belgelerin bir kısmında Hindîler Tekkesi'nin post-nişinin Şeyh Abdullah olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.³⁴ Tamirle ilgili İrâde-i Seniyye 1274/1858 tarihinde çıktığı halde, birçok sebepten dolayı gecikmeler yaşanınca, Şeyh Abdullah, Evkaf Nezareti ve Kudûs Evkaf Müdürlüğü arasında bir hayli yazışma mevcuttur. Hatta bu yazışmalar, 2 Safer 1286/ 14 Mayıs 1869 tarihinde Şeyh Abdullah'ın yerine geçen Post-nişin Şeyh Tevekkül Şah zamanında da devam etmiştir.³⁵

Tekke'nin tamir işlerinin 7 Eylül 1291/19 Eylül 1875 tarihinde tamamlandığı anlaşılıyor. Bu tarihte, Şeyh Tevekkül Şah'ın aylık taamiye (yemek) bedelini 200 kuruştan 400 kuruşu çıkarma talebinde, gerekçe olarak dergâhın tamir işlerinin tamamlanarak mamur ve abadan olduğunu dile getirmiş ve bundan dolayı dergâha gelenlerin sayısında artış olduğunu ifade etmiştir.³⁶

Rumî 1294 tarihli belgeye göre, Şeyh Tevekkül Şah'ın post-nişinliği devam etmekteydi. Gaye-i Teşrin-i evvel sene 1294 tarihli bir başka belgede ise, tekke fukarası için Kudûs Evkaf Sandığı'ndan aylık 200 kuruş yemek bedelinin teslim alındığına dair şeyhin imzası ve mührü bulunmaktadır.³⁷

Hindîler Tekkesi'nin fukarası için Nisan 1298 taam bedeli olan 200 kuruşu Evkaf Sandığı'ndan talep eden Şeyh Mehmed'in, tekkenin şeyhlik makamına geçtiği anlaşılmaktadır.³⁸ Belgenin altında "zâviye-i şeyh-i hunûd" imzası ve "el-fakîr Şeyh Mehmed" mührü bulunmaktadır.

Nisan 1302 tarihli bir belgede ise, "*Kudûs'te Hindîler diğer adıyla Şeyh Ferit Şeker Genç Zaviyesi'ne*" ait üç aylık yemek bedelinin Kudûs Evkaf Sandığı'ndan alındığına dair senette, tekkenin diğer adını Şeyh Ferid Şeker Genç olarak belirtilmesinden, şeyhlik makamının bu zâta geçtiği anlaşılmaktadır.³⁹

²⁷ Şerife Memiş, *age* s. 108; Thierry Zarcone, *age*, s.121.

²⁸ Thierry Zarcone, *age*, s.122.

²⁹ VGM, 515: 94/145 "vakf-ı tekye-i eş- Şeyh Seyyid Şihab ve Şeyh Farid ve Şeyh Merdem Bahaeddin ve Seyyid Celâl meşrûta Hindiyân der-Kudûs-i Şerif"; Şerife Memiş, *age* s. 109.

³⁰ BOA EV.MKT.SR.: 556/28,29; Şerife Memiş, *age* s. 109.

³¹ BOA EV.MKT.SR.: 556/29; Thierry Zarcone, *age*, s.123.

³² BOA EV THR 157/83; BOA EV THR 155/45, "Evkâf-ı Hümâyuna mülhak evkâfdan medine-i Kudûs-i Şerif'te vâki Seyyid Celal ve Şeyh Mürdem Bahaeddin ve Şeyh Ferid ve Seyyid Şeyh Şahbaz vakfının vazife-i mu'ayyene ile tekke-nişinliği Abdullah bin eş-Şeyh Pir Tahsin Halife uhdesinde mukayyed...".

³³ James Finn, *age*, s. 457,458.

³⁴ BOA EV MKT 52/66; BOA EV MKT 93/56; BOA EV MKT 171/124; BOA EV MKT 197/53.

³⁵ BOA EV MKT 469/94; BOA EV MKT 477/86.

³⁶ BOA EV MKT 764/31; BOA EV MKT 764/40, "...dergâh-ı mezbûru ma'mûr ve abadân olub derûnunda leyl u nehâr tevhid ve zikr-i hudâ edâ ve ifâ olunmakda olduğu"...

³⁷ BOA EV MH 1962/38.

³⁸ BOA EV MH 2181/7.

³⁹ BOA EV MH 02513.

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ

Hindîler Tekkesi'nin en son şeyhi olan Abdurrahman Riyazi (1881-1966), Hindistan'daki Babür soyundan gelmektedir. Hindistan'da İngilizlere karşı mücadele edince Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Kudüs'ün İngilizlerin eline geçmesi üzerine Türk askeriyeye birlikte İstanbul'a gelmiş daha sonra da Horhor'daki Hindîler Tekkesi'nin şeyhi olmuştur.⁴⁰

3. Tekkelerde Konaklama

Hac güzergâhındaki konaklama menzilleri, bizzat devlet tarafından organize edildiği gibi, özellikle sûfi kesimlerin de bu tür faaliyetleri kurdukları tekkeler vasıtasıyla yürütmekteydiler. Bu tekkeler, han ve imaretlerden farklı olmayıp, nerdeyse aynı hizmetleri görmekteydiler. Söz konusu sûfilerin bağlı olduğu tarikatların başında, Nakşibendî, Kadirî Kalenderî, Mevlevî, Çiştî tekkeler gelmekteydi.⁴¹

Osmanlı Devleti'nin genelinde, Orta Asya, Hindistan, Çin ve Rusya coğrafyalarından gelen hacılar için birçok şehirde, hacılara hizmet eden dergâh, tekke, hangâh vardı. Bu tür kurumların bulunduğu merkezler; İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Bağdat, Adana, Kudüs, Kahire ve Mekke şehirleridir.⁴²

Özbek Tekkesi, Kudüs'te faaliyet gösteren, en etkili Türkistan menşeli Müslümanlarının tesis ettiği tekkelerden biridir. Bu tekke mensupları, Nakşibendî Tarikatı'na mensup olsalar da İslam'ın değişik mezhep ve meşrebine ait kesimlere de hizmet etmekteydiler.

Kudüs'teki Özbek Tekkesi'nin konaklama hizmetleriyle ilgili Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan belge yok denecek kadar azdır. Ancak tekkenin arşivinde bulunan derviş sicil defteri ve ziyaretçi defteri bu husustaki endişeyi giderecek vaziyettedir. Bu defterler, tekkenin son dönem tarihine ışık tutacak niteliktedir. Tekkenin ziyaretçi ve dervişlerine ait defterler, bu kurumun işleyişi ve ziyaretçiler hakkında son derece önemli bilgiler sunmaktadır.⁴³

Derviş defterinde, 1911-1959 tarihlerinde tekkede kalan dervişlerin isimleri kaydedilmiştir. Ziyaretçileri yıllara göre dağılımına bakıldığı zaman, dönemin siyasi toplumsal olaylarının etkisini görmek mümkündür. Özellikle savaş ve ekonomik buhranlar döneminde yıllık ortalama ziyaretçi sayısında düşüşler yaşanmıştır. Tekkede kalanlar hakkında bir hayli bilgi edinmek mümkündür. Defterdeki kayıtlardan, Hacıların, anne baba adı, milliyeti, Nakşibendî olup olmadıkları, geldikleri bölgeler, tekkeye giriş çıkış tarihleri ve meslekleri gibi ziyaretçilerin kimlik ve vasıflarını ortaya koyacak veriler elde edilmektedir.⁴⁴

4. Devlet- Tekke İlişkileri

Osmanlı tekke ve zaviyelerinin kuruluşu, işleyişi ve faaliyetleri, sûfi tarikatların kendi iradeleriyle gerçekleşse de her daim devletin teşviki, maddi ve manevi yardımı olmuştur. Bu tür müesseseler vakıf sistemine dahil edilerek, uzun asırlar hizmetlerinin yerine getirilmesi ve yaşatılması sağlanmıştır.⁴⁵

19. yüzyılda Osmanlı'nın merkezileşme politikalarına paralel olarak söz konusu tekkelerle ilgili arşivlerimizdeki belge sayısında nispeten artış görülmektedir. Bu belgeler ışığında, bölgedeki birçok tekke gibi Özbek ve Hindîler tekkesi hakkında daha fazla mâlumât elde edilebiliyor.

Devlet-tekke ilişkilerini, arşiv belgelerine yansıyan yazışmalardan rahatlıkla ortaya çıkarmak imkân dahilindedir. Tekke ve zâviyelerin, merkezle yazışma yaptığı konularının başında, o kuruma yapılan atama ve yetkilerle ilgilidir. Bu husus, kurumların üzerinde merkezin hassasiyetini yansıttığı gibi, kurumların işleyişinde kanunların esas alındığı ve ehil insanların idare görevlere gelmesine önem verildiği anlaşılmaktadır.

Bu hususta Özbek Tekkesi'ne, Payitahtla olan yazışmalar mevcuttur. Mesela, Rumî 1262 tarihli belgede, Meşihatın talebi üzerine, Nakşibendî Zâviyesi seccade-nişini Şeyh Hasan Efendi'nin vefatı üzerine, yerine Şeyh Yakup efendinin atandığına dair berattan bahsedilmektedir. Belgeye konu olan esas mevzu ise, vefat eden Şeyh Hasan'ın uhdesinde bulunan ve Nakşibendî Zaviyesi'ne tâbi Özbek Zaviyesi fukara ve dervişânına verilen yevmi otuz beş kuruşun *taamiye bedelinin* ödeme yetki beratının Yakup Efendi'ye verilmesi gerektiği hususundaki sukkadır.⁴⁶ Bu belgede, post-nişin atama muameleleriyle bilgiler olduğu gibi, *Kudüs-i şerifde vâki tarik-i Nakşibendîyeden Özbek zaviyesinin* ibaresiyle de iki kurum arasında tâbiyet ilişkisi olduğu tescillenmekteydi. Diğer taraftan, belgedeki ifadelerden, isimleri geçen ve halef-selef olan şahısların üzerinde, seccade-nişinlik vazifesinin yanı sıra, post-nişinlik vazifesini de uhdelerinde bulundukları anlaşılmaktadır.

Tanzimat sonrası Osmanlı mâlî sisteminde Avrupa usulü genel bütçeye geçiş dönemi yaşanmıştır. Kurumların yıllık cârî giderleri ve yatırımları önceden genel bütçe içerisinde yerini almaktaydı. Nezaretlerin

⁴⁰ Cemalettin Server Revnakoğlu, agm, s.96.

⁴¹ Thierry Zarcone, *age*, s.30, 46, 47.

⁴² Thierry Zarcone, *age*, s. 11, 12.

⁴³ Her iki defter Özbek Tekkesi'nin arşivinde olup, defterler üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bak. Thierry Zarcone, *age*, s. 85-106; Grace M. Smith, "The Özbek Tekke of İstanbul", *Der İslam* 57 (1980), s. 131-132.

⁴⁴ Thierry Zarcone, *age*, s. 87.

⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak- Süreyya Faruki, "Zasviye" *MEB İslam Ansiklopedisi* C. 13, Eskişehir 1997, s. 472.

⁴⁶ BOA EV. EMH. 231/1; BOA EV. EMH. 231/2.

kurulduğu bu dönemde tekke, zaviye ve dergâhlar, Evkaf Nezareti denetimi altına alınarak yıllık muhasebe kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Tekkelere ait bu tür muhasebe kayıtları, devlet-tekke ilişkisini ortaya koyan en önemli belgelerden sayılır.

Hindîler Tekkesi'nin H. 1299 tarihli yıllık muhasebe kaydında, tekkenin gelir ve masraflarının dökümü verilmiştir. Bu verilerden hareketle tekkenin bu tarihlerdeki işleyişi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Belgede Hindîler Tekkesi gelir kalemlerine, Halilü'r-rahman, Sahratullahi'l-müşerreffe ve Mâ-i Sebîl ve Sebîl-i Mahmudî vakıflarından toplam 6.330 kuruş 4 pare ve Edhemi Vakfından 300 kuruş *taamiye bedeli* kaydedilmiştir. Muhasebe kayıtları arasında, vazifelilerin aldığı maaşlardan, çalışanlar hakkında da malumat verilmektedir. Tekkeden, muhasebeci, tahsildar ve odacıdan oluşan üç kişiyi maaş aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷

5. Anlaşmazlıklara Merkezin Müdahalesi

Özbek ve Hindîler Tekkesi'nin payitahtla olan ilişkilerinin başında, birtakım anlaşmazlıkların giderilmesi hususunda, Saray, yerel idareciler ve adli mercilerden yardım ve sıkıntılarının giderilmesi için müdahale edilmesini talep etmekteydiler. Bu anlaşmazlıklar, tekkeler arasında olduğu gibi, diğer dinî zümreler arasında da görülmekteydi.

Anlaşmazlıkların başında, tekkelerin mülklerine müdahaleler gelmektedir. Meselâ, Kudüs'te Fransız *Dam de Siyon* denilen cemiyet-i mezhebiyeye mensup kadınların mutasarrıfe oldukları emlaka bitişik arazi üzerinde bulunan atik kemerin bir kısmının Özbek Dergâhı'nın tasarrufunda bulunduğu, bu arazinin söz konusu kadınlara satılması ve resmî iznin verilmesinin hususunda Fransa Sefareti'nin Hariciye Nezareti'nden talebi ile ilgili belge, arazi anlaşmazlıklarında ecnebî devletlerin de taraf olduğunu göstermektedir.⁴⁸

Mülklere müdahale ile ilgili bir dizi belgede, Kudüs'teki Hindîler Tekkesi'ne ait dükkân ve evlere bazı siyahî dervişleri müdahale ettikleri ve uygunsuz harekette bulduklarını dile getiren tekke şeyhi Abdullah, Evkaf Nezareti'ne müracaat etmiş ve nihayetinde yapılan müdahalelerin engellenmesi hususunda, Payitahttan Kudüs Evkaf Müdüriyeti'ne H. 1261/1M. 1845 tarihli bir emirname gönderilerek, durumun tahkik edilerek merkezin bildirilmesi istenmiştir.⁴⁹

Diğer dergâhlardaki anlaşmazlıklar da belgelere yansımaktadır. Kudüs'te Ermeni Katolik Cemaati'ne mahsus misafirhaneye bitişik bulunan Kadiri ve Nakşibendî Zaviyeleri arasına duvar inşa edilmesi hakkında Mektubi Kalemi'nden Kudüs Mutasarrıflığı'na gönderilen yazı. 23 Teşrin-i evvel sene 1324 tarihli yazıda, Nezaret tarafından söz konusu duvarın inşasına izin verildiği görülmektedir.⁵⁰

6. Tekkelerin Yardım Talepleri

Kudüs'teki tekkelerin merkezde talep ettiklerin yardımların başında, bina ve yolarının tamirati gelmektedir. Meselâ, Hindîler Dergâhı'nın tamiri için karar verilen meblağ ve tamirin yapılmamasından dolayı dergâhın günden güne harap olduğu dair Nezarete gönderilen 11 Rebiül-ahir sene 1276 tarihli yazıda, acilen taleplerinin yerine getirilmesi istenmektedir.⁵¹

Bir başka belgede, Kudüs'te Mescid-i Aksa Sahratullahi'l-Müşerreffe ve Harem-i Şerif'te bulunan bazı mescit ve dergâhların tamiri çerçevesinde, Hindîler Tekkesi'nin tamiri için hazırlanan keşif bedeli ile ilgili 15 Ca. 1275 tarihli ilmühaberde, kutsal mekanların çevresi ile ilgili genel bir düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵² Ancak Hindîler Tekkesi'nin tamir işleri ilgili muamelatın gecikmesi üzerine, Aksaray'daki Hindîler Dergâhı Âsitânesi Post-nişini Şeyh el- Hâc Ahmed efendinin devreye girmesiyle, dergâhın gün geçtikçe harap olduğunu beyan ederek, keşif işlemlerinin tamamlanarak, tekkenin tamiratının acilen yapılması hususunda Evkaf Nezareti'ne 11 Rebiül-ahir sene 1276 tarihli tahrirat göndererek taleplerini yenilemişlerdir.⁵³

Yardım taleplerinden bir kısmı ise, yemek masrafları ile ilgilidir. Kudüs'te Hindîler Dergâhı'na kadimden beri gelen gidenlerin yemek masrafları için tahsis kılınan meblağın yetmediğine dair Kudüs Evkaf Muhasebecisi tarafından Evkaf Nezareti'ne gönderilen 8 Şaban sene 1291 tarihli inha ve devamında yapılan işlemlerden sonra,⁵⁴

⁴⁷ BOA EV 2366/14.

⁴⁸ BOA HR MKT 347/64.

⁴⁹ BOA EV THR 155/45; BOA EV THR 157/43; BOA EV THR 137/83.

⁵⁰ BOA EV MKT 3263/70

⁵¹ BAO EV MKT 93/56; BOA EV MKT 170/111.

⁵² BOA EV MKT 52

⁵³ BOA EV MKT 93.

⁵⁴ BOA EV MKT 764/31.

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ

bu yardım talebine, Hazine'nin müsait olmadığına dair Kudüs Mutasarrıflığı ve Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen 23 Safer 1292 tarihli cevabı yazı.⁵⁵

Osmanlı Arşivinde bu tür yardım talepleriyle ilgili bir hayli belge mevcuttur. Başka bir misalde, Kudüs-i Şerif'te Nakşibendi Tarikatı'na mahsus Özbekiye Zaviyesi, Kadiriye Tarikatı'na mahsus Kadiriye Zaviyesi ve Mevleviye Tarikatı'na mahsus Mevlevihane'nin gelirleri olmadığından gerekli yardımın yapılması hususunda Saray ve Evkaf Nezareti'yle olan yazışmaları dikkate değerdir.⁵⁶

SONUÇ

Türkistan, Maveraünnehir ve Hindistan coğrafyalarından Müslümanların hac ibadetlerini, sağlıklı ve güvenli yerine getirebilmeleri için, asırlar boyunca bir yol güzergâhı belirlenmiştir. Bu güzergâhların üzerinde de dinlenme, beslenme ve muhtelif ihtiyaçlarını gidermek için menziller inşa etmişlerdir. Bu araştırmada ele alınan Özbek ve Hindiler tekkесinin Kudüs'te kuruluşu ve faaliyetleri ele alınmıştır. Araştırma çerçevesinde, bu tekkeler, hacıların dinî ibadetlerini ifa etmelerinde önemli hizmetler yaptıkları tespit edilmiştir. Bu hizmetleri, dinî vazife addederek yerene getiren tekkeler, aynı zamanda Nakşibendî ve Çiştî vb. tarikat mensuplarıydılar. Osmanlı Arşivleri'ndeki belgelere dayalı yapılan bu çalışmada, tekkelerin idare ile olan ilişkileri ortaya koyulmuştur. Bu yönüyle tekke ve zaviyeleri, Osmanlı sosyo-ekonomik sistemi içerisinde ve merkezi idarenin denetiminde, gönüllü dini ve sosyal hizmetler veren sivil kurumlar olarak değerlendirmek gerekiyor.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA EV THR 155/45.

BOA EV THR 157/43.

BOA EV THR 157/83.

BOA C. EV, 383/19418.

BOA EV 2366/14.

BOA EV MKT 52/66.

BOA EV MKT 93/56.

BOA EV MKT 171/124,

BOA EV MKT 197/53.

BOA, HR. MKT 347-64

BOA EV MKT 469/94.

BOA EV MKT 477/86.

OA EV MKT 764/31.

BOA EV MKT 764/40.

BOA AE. SAMD. III, 88-8836)

BOA EV MH 1962/38.

BOA EV MH 2513/72.

BOA EV. EMH. 231/1.

BOA EV. EMH. 231/2.

BOA EV MKT 52/66.

⁵⁵ BOA EV MKT 764/40

⁵⁶ BOA AE. SAMD. III, 88-8836

BOA EV MKT 376/101.
BOA EV MKT CHT 416/158
BOA, HR. MKT 347-64.
BOA EV THR 155/45.
BAO EV MKT 93/56.
BOA EV MKT 170/111.
BOA EV MKT 764/31.
BOA EV MKT 764/40
BOA AE. SAMD. III, 88-8836

b. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGM, 515: 94/145.

2. Kitaplar

FİNN, James, *Stirring Times or Record from Jerusalem Consular Cronicles of 1953 to 1856*, Kegan Paul, London 1978.

JABBAR, Taysir, *el-Müslimûn el-hunûd fi kadiyyat filistin*, Da el Şuruk, Ramallah 1998.

MEMŞ, Şerife Eroğlu, *Osmanlı ve Yerel Ağalar Arasında Kudüs'te Vakıf, Toplum ve Devlet (1703-1831)*, Libra Kitapçılık, İstanbul 2021.

Moudjir ed-Dyn, *Histoire De Jerusalem Et D' Hebron Depuis Abraham Jusqu' a A La Fin Du XV Siecle De J.C.*, trans.: Henri Sauvaire, Libraire De La Societe Asiatique, Paris 1876.

3. Makaleler

DE JONG, Frederik, "The Sufi Orders in Nineteenth and Twentieth-Century Palestine", *Studia Islamica*, LVIII (1983), s. 143-181.

NATSHEH, Yusuf, "el- Zaviyya el- Nakşibendiyya" Sylvia Auld ve Robert Hillenbrand (ed.) *Ottoman Jarusalem: The Living City 1517-1917*, Londra: Altajir World İslam Trust, 2000), s. 904-911;

NATSHEH, Yusuf, "The Arcitecture of Ottoman Jerusalem" Sylvia Auld ve Robert Hillenbrand (ed.) *Ottoman Jarusalem: The Living City 1517-1917*, Londra: Altajir World İslam Trust, 2000), s. 583-654.

OCAK, A.Yaşar- FARUKİ, Süreyya "Zasviye" *MEB İslam Ansiklopedisi* C. 13, Eskişehir 1997, s. 472.

REVNAKOĞLU, Cemalettin Server "Hindiler Tekkesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 7, Temmuz 1977. s. 96.SMİTH, M, "The Özbek Tekke of İstanbul", *Der İslam* 57 (1980), ss. 131-132.

TANMAN, Baha, DEMİRSAR, Belgin, ÇOBANOĞLU, A. Vefa, ARLI, Hakan, TURKANTOZ, Kayahan "Osmanlı Döneminde Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları", *Orta Doğu'da Osmanlı Dönemi Kültürel İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000, Hatay)* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, ss. 511-543.

TÜTÜNCÜ, Mehmet, *Turkish Jarusalem, (1516-1917), Ottoman Inscriptions From Jarusalem and other Palestinian Cities*, Cota Publications, Harlem, 2006.

ZARCONE, Theiry, *Kudüs'ki Orta Asyalı ve Hintli Sufi Hacılar*, çev. Berna Akkıyal, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.

KUDÜS'TEKİ ÖZBEK VE HİNDİLER TEKKESİ

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>